

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF THE MILITARY STATE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION

Мета статті полягає в оцінці стану зовнішньоекономічної діяльності підприємств у період небезпечних викликів та подальші перспективи впровадження. Досягнення поставленої у статті мети здійснено за допомогою таких методів дослідження: загальних: емпіричні (спостереження та порівняння), прямий (емпіричний) аналіз та синтез, індукції та спеціальні: метод групування і графічний метод. При здійсненні оцінки стану зовнішньоекономічної ситуації (експортно-імпортні операції) підприємствам легше орієнтуватися на зовнішній ринок, враховувати їх вимоги та стандарти, а також впроваджувати перспективні заходи щодо ефективного виходу та закріплення на зовнішніх ринках та співпраця із міжнародними підприємствами. Проведений аналіз зовнішньоекономічної діяльності дозволить підприємствам вибрати оптимізаційну стратегію для виходу на міжнародні ринки та забезпечити фінансовими результатами в небезпечних умовах функціонування.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, воєнний стан, експортно-імпортні операції, допомога, бюджет.

УДК 339.9:342.771.78

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-17>

Костюнік О.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки та бізнес-технологій,
Національний авіаційний університет

Сівашенко Т.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри логістики,
Національний авіаційний університет

Щепіна Т.Г.

к.е.н., доцент кафедри логістики,
Національний авіаційний університет

Kostiunik Olena

National Aviation University

Sivashenko Tetiana

National Aviation University

Shchepina Tetiana

National Aviation University

The purpose of the article is to assess the state of foreign economic activity of enterprises in the period of dangerous challenges and further prospects of implementation for the effective functioning of the microsystem. The goal presented in the article was achieved using the following research methods: general: empirical (observation and comparison), direct (empirical) analysis and synthesis, induction and special: grouping method and graphic method. Such methods as: observation, comparison, grouping and graphic were used in the analysis of the foreign trade balance of Ukraine from 2010 to 2022, in the analysis of the types, amount and from which country aid (financial, humanitarian, military) was received to Ukraine in the period from January 24, 2022 to On May 31, 2023, when analyzing the revenues of the state budget of Ukraine according to statistical revenues in 2018–2022 and during the comparative analysis of the general state budget of Ukraine and the state budget of Ukraine according to statistical revenues regarding foreign economic activity for the years 2018–2022. The method of direct (empirical) analysis and synthesis is used in the analysis of initial export and import data, it makes it possible to characterize the general limitation of extra-economic activity, but it is insufficient for the analysis of a specific unit of the microsystem. The induction method is used for a general conclusion (assumption) about the reasons for changes in the analysis of objects or factors. The results. When assessing the foreign economic situation (export-import operations), it will be easier for enterprises to orient themselves to the foreign market, to study their requirements, standards and traditions and mentality, as well as to implement promising measures for effective exit, consolidation in foreign markets and cooperation with international enterprises of long-term development. The conducted analysis of foreign economic activity allows enterprises to choose an optimization concept or strategy for entering international markets and ensure financial results in dangerous operating conditions for the long term.

Key words: foreign economic activity, martial law, export-import operations, aid, budget.

Постановка проблеми. Національна економіка України на сьогоднішній час переживає жорсткі умови функціонування, які пов'язані з воєнним станом країни. Однією із галузю, яка має значний вплив на економічний розвиток країни є зовнішньоекономічна діяльність. Це пов'язано з тим, що майже всі галузі національної економіки прямо чи опосередковано зв'язані із зовнішніми ринками (експорт продукції) чи міжнародними відносинами (ідеї). Швидко розвиваються прямі зв'язки і створюються спільні підприємства, зростає кількість експортно-імпортних операцій. У цих умовах все більшого значення набувають питання перспективи зовнішньоекономічної діяльності. Однією із перспектив, яка може виникнути внаслідок більш глобальної економічної інтеграції, є: конкуренція, тобто підприємства, які не впроваджують нові технології та не скорочують витрати, з більшою ймовірністю зазнають краху та будуть замінені більш динамічними

підприємствами, які зможуть експортувати свою продукцію у світ, при цьому збільшать попит, і за відповідних умов вони можуть працювати у більших масштабах, де ціна за одиницю продукту нижча (економія від масштабу). А також навчання та інновації, тобто підприємства, які займаються торгівлею, отримують більше досвіду та доступності для розробки, впровадження технологій і галузевих стандартів від іноземних конкурентів чи партнерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика дослідження зовнішньоекономічної діяльності підприємств є поширена, а особливо її тенденції розвитку та перспективи. Цими питаннями займалися як українські вчені, так і закордонні, а саме: питаннями тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, аналіз експортно-імпортних операцій приділяли увагу такі українські вчені як: Легостаєва О.О. [1], Кондратенко Н.Д. [1], Котко О.К. [2], Долгова Л.І.

[3], Іваненко В.В. [3], Чмут А.В. [4], Шахназі Р. [5], Саджедіанфард Н. [5], Мелатос М. [5].

Що стосується стану, тенденцій та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах війни, то науковці, які розглядали це питання невелика кількість, а саме Сторонянська І.З. [6] в науково-аналітичній доповіді "Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання" оцінювали виклики та загрози соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах російсько-української війни, зокрема масштабного вторгнення, а також скорочення обсягів експорту. Швець А.І. [7] досліджує скасування торговельних обмежень зі сторони ЄС як безпрецедентного кроку в історії Євросоюзу, щоб допомогти відновленню українського бізнесу, який постраждав від війни. Колектив авторів Скрипник, С.В. [8], Процевят, О.С. [8], Воронова, О.В. [8] в науковій статті розглянули процедуру регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. Визначено, що складність новотворених в Україні обставин зумовлює потребу у пошуках нових механізмів впливу на ЗЕД, а також шляхів раціонального поєднання інструментів стимулювання і стримання міжнародної торгівельної активності держави. Красовська Ю.В. [9] в своїй науковій статті розкриває проблеми загального характеру, які впливають на процес планування діяльності підприємств в цілому. Особливої уваги приділено факторам, що ускладнюють планування саме зовнішньоекономічної діяльності в умовах війни. Не зменшуючи цінності наукових доробок, які розглядалися, щодо питання зовнішньоекономічної діяльності, слід відзначити, що репрезентативно зроблений аналіз даних сприятиме ефективному вибору перспективних впроваджень.

Постановка завдання. Метою статті є диференційований аналіз та всебічна оцінка стану

зовнішньоекономічної діяльності підприємств в небезпечних умовах та подальші перспективи впровадження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоекономічна діяльність є складним багатобічним процесом, який надає підприємствам ефективніше здійснювати операційну діяльність не тільки на внутрішньому, але й на зовнішніх ринках. Таку діяльність підприємство здійснює за різними напрямками залежно від наявності певного досвіду та розробки відповідних стратегій діяльності. Якщо ж підприємство ще не працювало на зовнішніх ринках, то за умови виготовлення конкурентоспроможної продукції має стояти завдання виходу на зовнішні ринки. Якщо ж підприємство працює на зовнішньому ринку, то стоятиме завдання розширення можливостей по освоєнню різних регіонів.

Одним, із найбільш важливих напрямів підвищення ефективності виробництва та економіки країни є розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Однак визначення ефективних напрямів діяльності підприємств у сфері зовнішньоекономічної діяльності неможливе без ретельного аналізу її стану. Тому для більш повної характеристики роботи підприємства на зовнішньому ринку проводиться оцінка виконання зобов'язань з експортних та імпортних операцій.

Динаміка співвідношення експорту та імпорту товарів та послуг України за період з 2010 по 2022 роки можна побачити за рахунок структурних даних валового внутрішнього продукту України за кінцевим використанням (табл. 1).

Аналізуючи експорт товарів та послуг за 2022 рік порівняно з 2021 роком він знизився на 384141 млн. грн. Основними причинами зниження є блокування портів, ускладнена логістика (тривалий пошук об'їзних безпечних шляхів), знищення та часткове руйнування підприємств та деокупація

Таблиця 1

Зовнішньоторговельний баланс України з 2010 по 2022 (млн. грн.) [12]

Рік	ВВП	Експорт товарів та послуг	% ВВП	Імпорт товарів та послуг	% ВВП	Сальдо (експорт-імпорт)	% ВВП
2010	1082569	549365	50.7	-580944	-53.7	-31579	-2.9
2011	1316600	707953	53.8	-779028	-59.2	-71075	-5.4
2012	1408889	717347	50.9	-835394	-59.3	-118047	-8.4
2013	1454931	681899	46.9	-805662	-55.4	-123763	-8.5
2014	1566728	770121	49.2	-834133	-53.2	-64012	-4.1
2015	1979458	1044541	52.8	-1084016	-54.8	-39475	-2.0
2016	2383182	1174625	49.3	-1323127	-55.5	-148502	-6.2
2017	2982920	1430230	47.9	-1618749	-54.3	-188519	-6.3
2018	3558706	1608890	45.2	-1914893	-53.8	-306003	-8.6
2019	3974564	1636416	41.2	-1947599	-49.0	-311183	-7.8
2020	4194102	1637399	39.0	-1681526	-40.1	-44127	-1.1
2021	5459574	2224704	40.7	-2286067	-41.9	-61363	-1.1
2022	5191028	1840563	35.5	-2712325	-52.3	-871762	-16.8

їх. Основні категорії товарів, які експортували з України: продовольчі товари на 23,4 млрд. грн., метали та вироби з них на 6 млрд. грн., машини, устаткування та транспорт на 4,2 млрд. грн. А країни до яких Україна експортувала найбільше своїх товарів: Польща на 6,7 млрд. грн., Румунії на 3,9 млрд. грн., Туреччини 2,9 млрд. грн.

Порівняно з експортом за даний період, то імпорт зріс на 426258 млн. грн. Країни з яких імпортували в Україну найбільше товарів: Китаю – 8,7 млрд. грн., Польщі – 5,5 млрд. грн.; Німеччини – 4,4 млрд. грн. А найбільш імпортовані товари: машини, устаткування та транспорт на 16 млрд. грн. палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки на 13,1 млрд. грн. продукція хімічної промисловості 9,6 млрд. грн. [10].

Аналізуючи зовнішньоторговельний баланс України, можемо стверджувати, що разом із зростанням обсягів експортно-імпортних операцій, імпорт в Україну в останні роки активно випереджає експорт, а їх різниця сягає часом 8% ВВП. Імпорт також пов'язаний із допомогою (фінансова, гуманітарна, військова), яка надається державами-партнерами для відновоювання своєї території, зміцнення війська та полегшити пережити локдаун (рис. 1).

З 24 січня 2022 року по 31 травня 2023 року Сполучені Штати надали Україні близько 71 мільярда євро двосторонньої фінансової, гуманітарної та військової допомоги з огляду на російське вторгнення, яке почалося в лютому 2022 року. Другим за значенням було зафіксовано від інституцій Європейського Союзу (ЄС), таких як Комісія та Рада ЄС, на рівні 35 млрд. 530 млн. з них: військова 3 млрд. 600 млн., – фінансова 30 млрд. 320 млн., гуманітарна 1 млрд. 610 млн.

Допомога Україні переданої від 36 країн світу в фінансовому еквіваленті склала – 156 млрд. 460 млн. євро з них: військова 72 млрд. 80 млн., фінансова 71 млрд. 72 млн., гуманітарна 12 млрд. 66 млн. Країни, які надали найбільше військової допомоги: США – 43 млрд. 190 млн. Великобританія – 6млрд. 631 млн., Німеччина – 3 млрд. 570 млн. Країни, які надали найбільше фінансової допомоги: США – 24 млрд. 460 млн., Японія – 5 млрд. 660 млн., Великобританія – 2 млрд. 940 млн. Країни які надали найбільше гуманітарної допомоги: США – 3 млрд. 630 млн., Німеччина – 2 млрд. 500 млн.

Отже, імпорт за рік вторгнення агресора та нашу територію складав 55,5 млрд. грн., а експортували товарів на 44,2 млрд. грн. при цьому загальний товарообіг за рік склав 99,7 млрд. грн. Тобто зовнішньоекономічна діяльність функціонує при цьому наповнює державний бюджет України за допомогою якого функціонують системи та підсистеми держави. Розглянемо доходи державного бюджету України за статтями доходів щодо зовнішньоекономічної діяльності (рис. 2).

Аналізуючи доходи державного бюджету України за статтями доходів щодо зовнішньоекономічної діяльності за п'ять років спостерігається тенденція зменшення у зв'язку з воєнним станом в Україні. В 2022 році загальна сума доходів за чотирма статтями (податок на додану вартість з імпортних товарів, податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів, акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів) становив – 381651,9 млн. грн., що на 199689,9 млн. грн. менше ніж в 2021 році. Проведемо порівняння загального державного

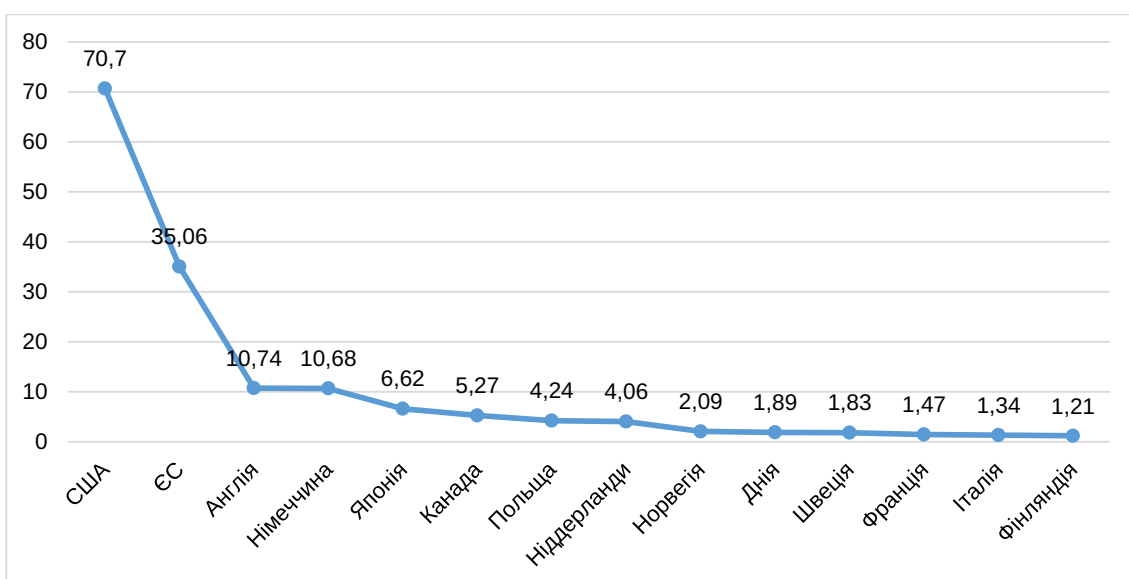

Рис. 1. Допомога (фінансова, гуманітарна, військова) Україні в період з 24 січня 2022 року по 31 травня 2023 року (млрд. євро)

Джерело: розроблено автором на основі [11]

бюджету України та державного бюджету України за статтями доходів щодо зовнішньоекономічної діяльності (рис. 3).

Як видно з рис. 3, що зовнішньоекономічна діяльність складає лівову частку наповнення державного бюджету, в 2018 році це складало 47,2% від загального бюджету, в 2020 році – 61,3% таке зростання можна пояснити тим, що українська економіка має наповнюватися за рахунок зовнішніх чинників, оскільки внутрішні – у більшій мірі вичерпані, а в 2022 році всього 21,4% від загального бюджету це зменшення, яке відбулося за

рахунок надходження гуманітарної допомоги, яка не оподатковується митом. У той же час, загальна доходна частина державного бюджету була виконана на прийнятному рівні, насамперед за рахунок надходження грантової допомоги та підтримка з боку міжнародних донорів.

Падіння надходжень акцизного податку з вироблених в Україні підакцизної продукції (товарів) в 2022 році (-26,7%) порівняно з 2021 роком було зумовлене низкою факторів:

1) призупинення виробництва паливно-мастільних матеріалів в Україні;

Рис. 2. Доходи державного бюджету України за статтями доходів в 2018–2022 рр. (млн. грн.)

Джерело: розроблено автором на основі [11]

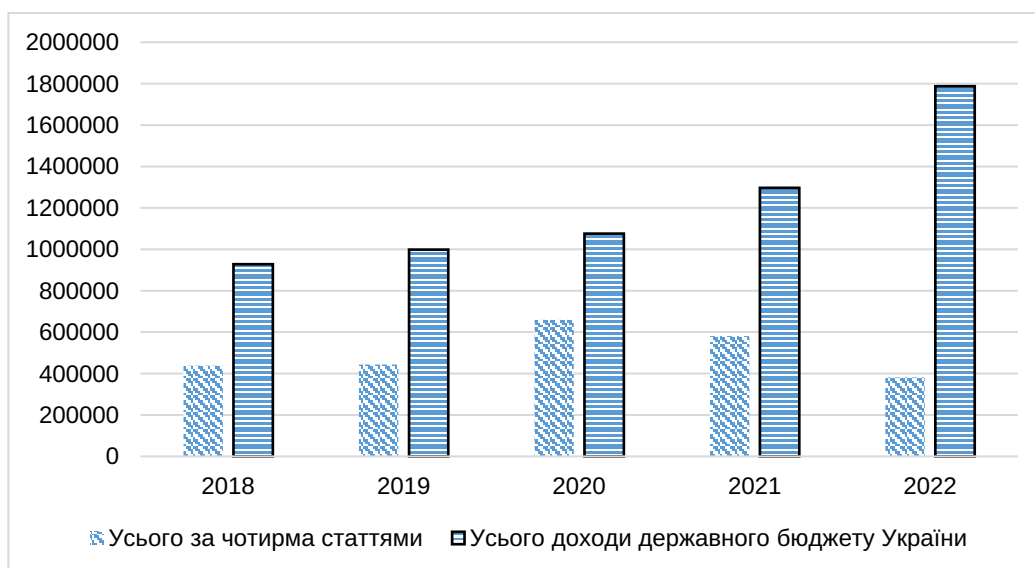

Рис. 3. Порівняння загального державного бюджету України та державного бюджету України за статтями доходів щодо зовнішньоекономічної діяльності за 2018–2022 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [11]

2) зменшення виробництва цигарок – у перші місяці вторгнення агресора, після 24 лютого 2022 року, кілька великих тютюнових фабрик потрапили в окупацію або зупинили виробництво через близькість до лінії фронту;

3) заборона (у перші місяці вторгнення), а надалі обмеження (часове та територіальне) продажу алкогольних напоїв та речовин, які виготовлені на спиртовій основі в умовах воєнного стану;

4) встановленням нульових та згодом знижених ставок акцизу на пальне з урахуванням дефіциту та сезонним періодом посівних;

5) меншими обсягами виробництва електроенергії (підакцизний товар) через захоплення окупаційними військами РФ Запорізької АЕС та обстріли інших об'єктів генерації, а також меншими обсягами споживання електроенергії через руйнування великих промислових об'єктів, які є споживачами («Азовсталь») та знищення цілих населених пунктів [12];

6) зменшення кількості споживачів усіх підакцизних товарів у зв'язку із міграцією людей за кордон.

За рахунок впливу цих факторів та ряду інших небезпечних умов надходження (податкові та митні платежі) до Державного бюджету України за регіонами є нерівномірне, що призводить до дизбалансу системи та перерозподілу платежів на інші системи, які функціонують за подвійною потужністю (митниці західних регіонів). Кошти, які надані в рамках міжнародних грантів є одним із напрямів наповнення державного бюджету. Надходження офіційних трансфертів від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ у 2022р. становили 481,1 млрд. грн., що майже в чотириста разів більше від показника 2021 р. (1,3 млрд. грн.) та в 3,5 раза перевищило показник (130,9 млрд. грн.), визначений Законом про Державний бюджет України на 2022 р. Грантові суми, що надійшли, кардинально змінили структуру доходів Державного бюджету України та допомогло обороняти державу та виживати суспільству.

Висновки з проведеного дослідження.

Основними перспективами зовнішньоекономічної діяльності на рівні мікросистеми (підприємства) можуть бути такі: розширення збутової мережі за межами країни з урахуванням економічних, соціально-культурних та політично-правових факторів; закупівельна логістика, для розширення технологій чи виробництва та удосконалення системи якості; залучення інжинірингових, маркетингових та інших послуг для потреб виробництва, з урахуванням їх унікальності, креативності та інноваційності; залучення іноземних інвестицій з метою модернізації та модифікації операційної діяльності та розширення можливостей; зміцнення експортного потенціалу і конкурентних позицій на світових

товарних ринках; участь в міжнародному поділі праці, спеціалізації і кооперуванні виробництва з метою успішного розвитку економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Легостаєва О.О., Кондратенко Н.Д. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 2 (68). С. 28–32.
2. Котко О.К. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. *Академічний Огляд*. 2021. № 1 (54). С. 87–94. DOI: 10.32342/2074-5354-2021-1-54-9. (дата звернення: 31.10.2023).
3. Долгова Л.І., Іваненко В.В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємницьких структур в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Траєкторія науки: міжнародний електронний науковий журнал*. Національний авіаційний університет. Київ, 2021. С. 2007–2016. URL: <http://surl.li/mzria> (дата звернення: 01.10.2023).
4. Chmut A.V. (2021). Developing the Foreign Economic Activity of Enterprises of the Kherson Region: The Economic and Statistical Analysis. *Business Inform*. № 10. С. 152–158. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2021-10_0-pages-152_158.pdf (дата звернення: 11.10.2023).
5. Shahnazi, R., Sajedianfard, N., Melatos, M., (2023) Import and export resilience of the global oil trade network. *Energy Reports*. № 10. P. 2017–2035. URL: <http://surl.li/nabei> (дата звернення: 13.10.2023).
6. Економіка регіонів України в умовах війни: ризику та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання / наук. ред. Сторонянська І.З. Львів, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». 2022. 70 с.
7. Швець. А. Роль ЄС у відновленні експортного потенціалу України в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*. № 6(8). С. 447–458. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/1712> (дата звернення: 07.10.2023).
8. Скрипник С., Процевят О., Воронова, О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>. (дата звернення: 16.10.2023).
9. Красовська Ю.В., Швець О.Ф. Вплив воєнного стану на планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Вісник НУВГП*. Том. 2. № 98 (2022). DOI: <https://doi.org/10.31713/ve2202211> (дата звернення: 07.10.2023).
10. Шугалій А. Сучасні тенденції та проблеми зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах воєнного стану. *Економічний вісник університету*. 2023. № (56). С. 65–76. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-56-65-76> (дата звернення: 27.10.2023).
11. Портал статистики. URL: <https://www.statista.com/statistics/1303432/total-bilateral-aid-to-ukraine> (дата звернення: 27.10.2023).
12. Сайт Міністерства фінансів. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/> (дата звернення: 27.10.2023).

REFERENCES:

1. Legostayeva, O.O., Kondratenko, N.D. (2020) Tendentsii rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv Ukrainy [Trends in the development of foreign economic activity of Ukrainian enterprises]. *Scientific view: economics and management*, 2 (68), (pp. 28–32). [in Ukrainian].
2. Kotko, O.K. (2021) Suchasni tendentsii rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy [Modern trends in the development of foreign economic activity of Ukraine]. *Academic Review*, 1 (54), (pp. 87–94). DOI: 10.32342/2074-5354-2021-1-54-9 (accessed 31 October 2023) [in Ukrainian].
3. Dolgova, L.I., Ivanenko, V.V. (2021) Zovnishnoekonomichna diialnist pidpriemnytskykh struktur v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku [Foreign economic activity of entrepreneurial structures in Ukraine: problems and development prospects]. *The trajectory of science: an international electronic scientific journal. National Aviation University. Kyiv*, (pp. 2007–2016). URL: <http://surl.li/mzria> (accessed 01 October 2023) [in Ukrainian].
4. Chmut, A.V. (2021). [Developing the Foreign Economic Activity of Enterprises of the Kherson Region: The Economic and Statistical Analysis]. *Business Inform.* 10, 152–158. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2021-10_0-pages-152_158.pdf (accessed 11 October 2023) [in Ukrainian].
5. Shahnazi, R., Sajedianfard, N., Melatos, M., (2023) Import and export resilience of the global oil trade network. *Energy Reports*, 10, pp. 2017–2035. URL: <http://surl.li/nabei> (accessed 11 October 2023). [in Iran].
6. Ekonomika rehioniv Ukrainy v umovakh viiny: ryzyky ta napriamky zabezpechennia stiikosti: naukovy-analitych ne vydannia [The economy of the regions of Ukraine in the conditions of war: risks and directions of ensuring stability: scientific and analytical edition] / Nauk. ed. Storonyanska I.3. Lviv, *State University "Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishnyi National Academy of Sciences of Ukraine"*. 2022. P. 70.
7. Shvets A. (2022) Rol YeS u vidnovlenni eksportnoho potentsialu Ukrainy v umovakh viiny [The role of the EU in restoring Ukraine's export potential in wartime. Scientific innovations and advanced technologies]. 6(8), pp. 447–458. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/1712> [in Ukrainian].
8. Skrypnyk, S., Protsevyat, O., Voronova, O. (2022). Osoblyvosti rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of regulation of foreign economic activity in the conditions of martial law]. *Economy and society*, (38). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47> (accessed 16 October 2023) [in Ukrainian].
9. Krasovska, Yu.V., Shvets, O.F. (2022) Vplyv voiennoho stanu na planuvannia zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva [The influence of the state of war on the planning of foreign economic activities of the enterprise]. *Bulletin of the NUVHP*. Vol. 2. No. 98. DOI: <https://doi.org/10.31713/ve2202211> (accessed 07 October 2023) [in Ukrainian].
10. Shugalii, A. (2023). Suchasni tendentsii ta problemy zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv v umovakh voiennoho stanu. [Modern trends and problems of foreign economic activity of enterprises in the conditions of martial law]. *Economic Bulletin of the University*, (56), (pp. 65-76). DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-56-65-76> (accessed 27 October 2023) [in Ukrainian].
11. Portal statystyky [Statistics portal]. URL: <https://www.statista.com/statistics/1303432/total-bilateral-aid-to-ukraine> (accessed 27 October 2023) [in Ukrainian].
12. Sait Minfin [Site Ministry of Finance]. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/> (accessed 27 October 2023) [in Ukrainian].